RECENZIÓ

Varrók Ilona

Farkas Mária Ildikó: *A japán modernizáció ideológiája*. Károli Könyvek – Monográfia, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2018, 186 pp.

A tanulmánykötet Farkas Mária Ildikó habilitációs témája, a Meidzsi-restauráció ideológiája a japán identitás kora újkori kialakulása a kokugaku mozgalommal összefüggésben.

A kötet a következő kérdésköröket járja körül igen nagy alapossággal:

A modernizáció, civilizáció, kultúra, kulturális identitás, tradíció, nemzet, az önálló japán civilizáció teóriája, a japán modernizáció értelmezése és az előzmények jelentősége, az Edo-kor (1600-1868) újraértelmezése: koraújkor, mint a későbbi modernizáció alapja, összehasonlító elemzés Japán és Közép-Európa vonatkozásában, a japán kulturális hagyomány szerepe, hatása a modernizációban, a kulturális identitás kérdése, ezen belül a kultúra közös felfogása (és benne a nyelv fontossága), mint a kollektív identitás alapja, mint a modern nemzettudat formálódásában meghatározó szerepet betöltő tényező, és mint a japán kollektív (kulturális és nemzeti) identitás diskurzusának legfontosabb összetevője, a modernizáció és tradíció viszonya a japán modernizációban.

Már a felsorolásból is látható, hogy mennyire gazdag tartalmú alapműről van szó.

Ezeknek a kérdéseknek (elsősorban a *nihondzsinron /nihondzsin to wa nanika* – kik vagyunk mi japánok) új szempontok szerinti, összehasonlító perspektívában történő vizsgálatára most első ízben került sor ennek a kötetnek a megjelenésével, ilyen megközelítésben eddig sem Japánban, sem Japánon kívül nem vizsgálták ezt a kérdéskört.

Nyugati kutatók gyakran hajlanak arra, hogy Japánra úgy tekintsenek, mint a kelet-ázsiai kultúrkör részére és azon belül a kínai civilizáció körébe tartozó országra. Japán kutatók viszont ezzel szemben a japán kultúra egyediségét emelik ki, ez a forrása a tanulmányban is említett „*Nihondzsinron*" („a japánság elmélete") diskurzusnak, ami valamilyen szinten mindig jelen van Japánban. Ahogy a tanulmányban is idézett Robert Bellah írja, az egyediség érzése összefügg a japánok erős azonosulásával saját kultúrájukkal, egy japán ember külföldön sohasem feledkezik meg róla, hogy ő japán, és fordítva, egy külföldi Japánban sohasem feledkezhet meg róla, hogy ő nem japán.[1]

[1] Robert Bellah: „Japan's cultural identity, Some Reflections on the Work of Watsuji Tetsuro", *The Journal of Asian Studies,* Association for Asian Studies, Vol. 24, No. 4 (Aug., 1965), 573. DOI: 10.2307/2051106

Farkas Ildikó tanulmánya a japán identitás kérdéskörének egy olyan elemét – a japán kulturális identitás és a japán nyelv összefüggéseinek kérdését – helyezi fókuszába, amely különösen aktuális a mai változó világunkban, ugyanakkor számunkra, akik azt valljuk, hogy „nyelvében él a nemzet", még inkább érdeklődésre tarthat számot. Még érdekesebbé teszi a témát az a tény, hogy – értelemszerűen eltérő körülmények között, más kontextusban és más hangsúlyokkal, de hasonló indíttatással –, szinte ugyanarra az időszakra tehető a tanulmány egyik fő témájául választott *kokugaku* mozgalom és azon belül Motoori Norinaga munkássága, aki, – ahogy a tanulmány is kiemeli – a nyelv elsődleges szerepét hangsúlyozta az identitás és a különbözőség megfogalmazásában, mint a Kölcsey és Kazinczy vezette nyelvújító mozgalmunk.

A kötet bevezetőjében a szerző a következőképpen foglalja össze a monográfia célját:

„Jelen kötet Japán történelmével foglalkozik, de nem „klasszikus" történelemkönyv, elsősorban nem a politikai vagy gazdasági történésekkel foglalkozik, hanem a japán történeti fejlődés értelmezésének lehetőségeivel. Nem célja (reálisan tekintve nem is lehet), hogy megoldja a rejtélyt, ha van ilyen rejtély; nem kínál egyértelmű magyarázatokat, inkább adalékot kíván hozzátenni a kérdések megvitatásához, tovább gondolásához. Szubjektív narratíva, ennek megfelelően szelektált szakirodalommal és teoretikai alapvetéssel, ami természetesen önmagában is vita tárgyát képezheti. Ez azonban talán nem hiányosság, hiszen a cél éppen az, hogy újabb szempontokkal, interdiszciplináris megközelítésekkel, újabb metodikával, az összehasonlító elemzés segítségével a problémakör összetettségét érzékeltető kérdések és gondolatok jöhessenek létre. A kötet minden fejezete egy önálló monográfia témája lehetne, ebben a formában csak a problémafelvetés, a szempontok felmutatása, a megközelítés lehetőségeinek bemutatása lehet a célkitűzés, korántsem a teljes kép felrajzolása."

Japán 19–20. századi modernizációjának értelmezése, sikerességének magyarázata évtizedek óta foglalkoztatja a Japánnal foglalkozó kutatókat, az a kérdés, hogyan tudott japán a 20. században katonai, majd gazdasági nagyhatalommá fejlődve a legfejlettebb ipari országok közé kerülni.

A szerző vázlatosan áttekinti a japán modernizáció folyamatát, főként azt mutatja be, hogyan jelenik meg mindez a szakirodalomban, milyen értelmezési kísérletek születtek a japán siker magyarázatára, mi vezetett ahhoz az értelmezéshez, hogy a japán modernizáció eredményességében nem a külső, nyugati hatásnak, hanem a belső történeti-társadalmi előzményeknek volt meghatározó szerepe. A történeti áttekintés bemutatja, hogy Japán a Nyugattal szemben milyen gazdasági, technikai hátránnyal indult a Meidzsi restauráció után, hogyan sikerült gyors gazdasági növekedést elérnie már az 1884-től az első világháború végéig tartó időszakban is, hogyan járult hozzá ehhez „a tudatos fejlesztési politika, a gazdaságirányítás rendszere, az oktatás fejlesztése, a hagyományos kollektív vezetés, a jól szervezett közösségek együttműködő munkája". A szerző kiemeli annak jelentőségét, hogy a 20.

században a különböző értelmezési irányzatokban nagyjából azonos tézis jelent meg a szakirodalomban, miszerint a japán modernizációt elsősorban Japán belső viszonyai tették lehetővé és sikeressé, valamint, hogy a 19. században kezdődő modernizáció belső feltételei már a nyugatiak érkezése előtt jelen voltak Japánban, és hogy ennek megfelelően a kutatásban az utóbbi évtizedekben a modernizáció előfeltételeként az Edo-kor viszonyainak tanulmányozása került előtérbe. A változások sikere Japánban a nagyfokú kontinuitásban rejlik, az Edo-korban kialakult, a növekvő piacgazdasághoz és az információs forradalomhoz köthető új, polgárosult életmódban és társadalmi létformában keresendő.

A könyv bemutatja az Edo-korszak 18. századi japán kulturális mozgalmát, a kokugakut, amelynek elsődleges célja az „eredeti japán jelleg" kutatása volt és nemcsak az akkori kulturális életet alakította át, hanem meghatározta a japán nemzeti ideológiát is az elkövetkező évszázadokra, és amelynek köszönhetően a modernizálódó Japánnak a 19. század végén sikerült kialakítania sajátos japán identitását, megőriznie kulturális-szellemi értelemben sajátos arculatát, hagyományos kultúrájának jelentős részét. Részletesen ismerteti a könyv a *kokugaku* kialakulásának történetét, a kiemelkedő *kokugaku* tudósok nézeteit, különösen Kamo no Mabucsi és Motoori Norinaga munkásságát, akik az addigi kínai és buddhista eredetű interpretáció és fogalmak helyett teljesen új megközelítéssel, új szempontból magyarázták az ókori japán szövegeket. A japán kultúrát, nyelvet, irodalmat tanulmányozó tudósok munkásságának eredményeként „új diskurzus alakult ki, amelynek témája a japán kultúra, a japán nyelv, irodalom, történelem lett, és amely a japán kultúra és a japánság új koncepcióját fogalmazta meg. Legfontosabb összetevője a nyelv, amelyhez szorosan kapcsolódott az irodalom és a múlt, az ősi mitológia." – írja a szerző.

Bemutatja, hogyan társultak a 19. század elejére politikai célok az eredendően kulturális mozgalomhoz, hogyan vált nemzeti mozgalommá a nyugati hatalmak Japánban való megjelenésével, amelynek egyik fő célkitűzése a nemzeti függetlenség védelme és a „nyugati hatalmakkal való egyenrangúság" kivívása lett. Végül kitér a *kokugaku* második világháború utáni megítélésével kapcsolatos nézetre, miszerint az 1930–1940-es évek japán militarizmusának és fasizmusának kialakulásához nagy mértékben járult hozzá, és ami miatt a közbeszédben, mind a tudományos kutatásban szinte „tabu" témának számított. Ír a *kokugaku*-kutatás 1970-es évektől történő újjáéledéséről, a modernista értelmezéséről és a legújabb tendenciákról és kutatásokról, konklúzióként azt szűrve le, hogy „a *kokugaku* nem pusztán Edo-kori jelenség, hanem a modern japán történelemnek is fontos alkotója, amelynek ismerete nélkül nem lehet a modern japán történelmet megfelelően értelmezni."

Felveti a kötet azt a kérdést, hogy szigetország jellegéből adódóan Japán menynyire része a kelet-ázsiai (kínai) civilizációnak, mivel történeti fejlődésében Kelet-Ázsia többségétől jelentős eltéréseket mutat, „főként abban különbözik Ázsia többségétől, hogy 19. századi modernizációját elsősorban saját belső erőforrásaira alapozva tudta véghezvinni". Lényeges különbségként emeli ki a szerző, hogy

a japán identitás megfogalmazása már a modernizáció és a nyugatiak érkezése előtt megtörtént Japánban, míg más ázsiai népeknél (pl. India, Kína) a nemzeti mozgalmak a nyugati hatalmak megjelenése *után*, a gyarmatosításra adott válaszként születtek meg, ilyen tekintetben tehát Japán modern kori, (sőt középkori) fejlődését inkább az európaival, azon belül is elsősorban a közép-kelet-európai régió viszonyaival lehet összehasonlítani, nem az ázsiaival. Ezzel kapcsolatban kitér a nemzetfogalom értelmezésének különbségeire is. Összeveti a főként angolszász nyelvterületen elterjedt modernista felfogást, mely a Nyugat-Európában lezajlott „államnemzeti" fejlődést tekinti a „fejlettebb" iránynak, és az ettől eltérő fogalmakat és folyamatokat (pl. Kelet-Közép-Európában, de máshol is, akár Japánban) az elmaradottság következményének tartja, a nemzetek „kultúrnemzeti" koncepciójával, mely a kulturális nemzeti identitás, a közös származás, anyanyelv és kultúra alapján értelmezi a közösséget. Részletesen foglalkozik a nemzetet mint „kitalált közösséget" értelmező elmélettel Különösen jelentős Japán és Közép-Kelet-Európa összehasonlítása, mivel erre eddig sem a japán, sem a nemzetközi szakirodalomban nem tettek kísérletet.

Végül lássunk két meghatározó idézetet a kötetből:

„Ebből a szempontból a *kokugaku* olyan nemzetépítő mozgalomnak tartható, amely véleményem szerint nem a nyugat-európai fejlődéssel mutat hasonló jellegzetességeket (ahol a nacionalizmus a modernitáshoz kötődött), hanem a közép-európai népek (elsősorban magyar, cseh, lengyel) ugyanekkor (18. század) zajló nemzeti ébredésének, nemzetépítő mozgalmainak jelenségével."

„A kulturális nemzeti identitás alapjai: a közös nyelv, a közös múlt, mítoszok, legendák, hagyományok, a történelmi tudat, a szomszédok képe, és különösképpen erősen integráló elemek a szimbólumok, amelyek képesek voltak elfedni az etnikumon belül a társadalmi, regionális és felekezeti különbségeket, és megszilárdították benne az összetartozás és egység érzését."